

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

SOCIAL STANDARDS AS BASIS OF DEVELOPMENT OF HUMAN POTENTIAL ARE IN CONTEXT OF EURO INTEGRATION STRATEGY OF UKRAINE

У статті розглянуто моделі соціальних стандартів ЄС. Здійснено аналіз стану забезпечення соціальних стандартів в Україні у сфері людського розвитку. Обґрунтовано можливості адаптації європейських соціальних стандартів до умов України, запропоновано шляхи підвищення соціальних стандартів в державі до вимог країн ЄС.

Ключові слова: соціальні стандарти, людський потенціал, соціальна політика, європейські соціальні стандарти, соціальні гарантії.

В статье рассмотрены модели социальных стандартов ЕС. Осуществлен анализ состояния обеспечения социальных стандартов в Украине в сфере человеческого развития. Обоснованы возможности адаптации европейских социальных стандартов к условиям Украины, предложены

пути повышения социальных стандартов в государстве к требованиям стран ЕС.

Ключевые слова: социальные стандарты, человеческий потенциал, социальная политика, европейские социальные стандарты, социальные гарантии.

The models of social standards of EU are considered in the article. It is carried out to the analysis of the state of providing of social standards in Ukraine in the field of human development. Possibilities of adaptation of the European social standards are reasonable to the terms of Ukraine and the ways of increase of social standards are offered in the state to the requirements of countries of EU.

Key words: social standards, human potential, social politics, European social standards, social guarantees.

УДК 364.013

Кваша О.С.

викладач кафедри міжнародних економічних відносин та економіки
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку євроінтеграція є найголовнішим зовнішньополітичним пріоритетом України. Рух України шляхом європейської інтеграції має супроводжуватися прогресом у розвитку людського потенціалу, досягненням європейських орієнтирів ефективної соціальної політики на основі якісної системи соціальних стандартів та гарантій.

Стратегічна мета сучасної соціальної держави полягає у провадженні ефективної соціальної політики, спрямованої на забезпечення високих стандартів життя населення та підвищення матеріального добробуту. Показником якісної соціальної політики є реалізація державних соціальних стандартів та гарантій, що вказують на політику держави загалом.

Сучасні соціально-економічні тенденції розвитку України говорять про кризові явища у сфері соціального забезпечення, що не узгоджується з подальшим вступом нашої держави в Європу як рівноправного партнера. Саме тому вкрай актуальним є питання якісного підвищення рівня соціальних стандартів та їх адаптації до норм ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціальної політики держави, соціальним стандартам, проблемам розвитку людського потенціалу, особливостям функціонування системи соціального захисту населення присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Лукашевича, А. Колота, Е. Лібанової, О. Новікової, В. Бобкова, М. Волгіна, М. Красильникова, Б. Дікон.

Водночас не до кінця дослідженими, а тому й невіршеними залишаються проблеми соціальних стандартів, орієнтованих на європейські соціальні

стандарти, отже, їх реалізація в сучасній соціальній політиці України.

Постановка завдання. З огляду на зазначене вище метою статті є здійснення аналізу стану забезпечення соціальних стандартів в Україні, надання характеристики їх рівня, обґрунтування можливості адаптації європейських соціальних стандартів до умов України, пропозиція шляхів підвищення соціальних стандартів в державі до вимог країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні не існує чіткого визначення особливостей реалізації основних напрямів соціальної політики ЄС, а також визначення шляхів запровадження соціальних європейських стандартів в контексті можливостей використання європейського досвіду в Україні.

Про високу ефективність чинної в ЄС соціальної політики свідчать, зокрема, усталена тенденція щодо зростання протягом останніх десятиліть індексу людського розвитку, суттєве перевищення середнього рівня заробітної плати в промисловості країн ЄС порівняно зі США, майже десятиразове зниження рівня бідності протягом останніх десятиліть, висока якість соціальних послуг [1, с. 25].

Щодо європейських соціальних стандартів, то варто відзначити, що на території європейських країн сьогодні одночасно діють континентальна, скандинавська та південно-європейська моделі соціальних стандартів (табл. 1). Між тим у кожній країні в змісті соціальної політики виявляються певні національні особливості, але при цьому можна виокремити два основні завдання, реалізації яких служать європейські соціальні стандарти. По-перше, це стандартизація соціальних прав гро-

Таблиця 1

Моделі соціального захисту в країнах ЄС та їх переваги в розвитку людського потенціалу

| Модель соціального захисту | Країна | Переваги для людського розвитку |
|----------------------------|-----------|---|
| Скандинавська | Швеція | Високий рівень видатків на соціальний захист, значне податкове втручання, висока роль профспілок та найбільш повна реалізація принципу соціальної рівності. Гарантовані державою мінімуми соціального забезпечення, оплата за результатами праці, боротьба з безробіттям, захист від основних видів соціальних ризиків використовуються Швецією для подолання диференціації у заробітній платі, бідності, безробіття та дискримінації жінок. Високою є зайнятість жінок, а саме 74% жінок працездатного віку (77% серед чоловіків). Відношення жіночого середнього заробітку до чоловічого складає 78%. Право на отримання медичної допомоги не базується на страхових внесках, більшість коштів надходить з місцевих та державного бюджетів. |
| Континентальна | Німеччина | Базується на соціальному страхуванні, системі пенсій за принципом професійної солідарності, існуванні соціальних трансфертів для непрацюючих членів суспільства. Встановлюється тісний зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. Доходи розподіляються головним чином по горизонталі в межах професійних груп (переважно від економічно активного населення до пенсіонерів). Страхові внески формуються як за рахунок роботодавців, так і за рахунок працівників. Система соціальної допомоги управляється місцевою владою, яка на 80% забезпечує її фінансово. Понад 90% населення охоплено медичним страхуванням, з фондів якого фінансуються допомога по тимчасовій непрацездатності, забезпечення медичних послуг. Діє принцип змішаного державно-приватного розв'язання соціальних проблем. |
| Південно-європейська | Італія | Рівень соціального захисту, характерний для цієї моделі, порівняно низький, а завдання соціального захисту розглядається часто як клопіт родичів та сім'ї. Асиметрична структура соціальних витрат характеризується наголошенням на пенсійному забезпеченні та відносно невеликими сімейними допомогами і допомогами по безробіттю. Так, в Італії пенсійне забезпечення складає 14,7% ВВП (за середньоєвропейського рівня у 12,5%), тоді як на підтримку сім'ї, материнства, освіти й політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 1%). |

Джерело: складено автором на основі джерела [3]

мадян країн-членів ЄС, по-друге, розробка соціальних стандартів рівня життя населення з метою забезпечення соціальної стабільності в суспільстві та зниження соціальної напруженості.

Отже, розглянувши моделі соціального захисту, можемо зазначити, що особливостями європейської соціальної політики є активна й масштабна участь держави в процесах відтворення, високі податки й соціальні внески, за рахунок яких відбувається формування ефективного соціального бюджету.

Соціальні стандарти рівня життя населення країн ЄС стосуються встановлення мінімальних соціальних норм, які гарантують гідний рівень життєдіяльності суспільства. Вони включають сьогодні 14 стандартів соціальних норм (табл. 2), які використовують співробітники ООН, розраховуючи індекс людського розвитку (ІРЛП) країн, та застосовуються для аналізу й прогнозування соціально-політичної ситуації у тій чи іншій державі [2, с. 27].

Щодо України, то сьогодні рівень її соціальних стандартів суттєво відстає від європейського та має значний розрив майже за всіма основними показниками, що свідчить про неефективність інституту соціальної політики.

Згідно з даними Доповіді ПРООН про людський розвиток 2016 р. Україна є однією з країн Східної

Європи, яка має найвищий ступінь відставання за цим критерієм, а саме 84 позицію в рейтингу серед 188 країн, опустившись за рік на 29 позицій (табл. 3). Згідно з опублікованими даними Україна істотно погіршила свої позиції порівняно з 2015 р., коли посідала 55 місце. При цьому Норвегія, Австралія, Швейцарія, Німеччина й Данія складають п'ятірку держав з дуже високим рівнем людського розвитку у світі. США посідають десяте місце, а Росія – 49 місце.

Отже, проаналізувавши дані ПРООН за період незалежності України, підкреслимо, що в країні відбувається невпинне погіршення життєвих умов і розвитку громадян. Так, якщо у 1991 р. Україна перебувала на 32 місці серед 175 країн світу, то у 1993 р. – на 45, у 2002 р. – на 102, а у 2005 р. – на 76, у 2011 р. – на 76. А вже у 2016 р. Україна посіла 84 місце, що на 52 позиції нижче, ніж у 1991 р. Таким чином, якщо у 1991 р. Україна мала значення ІЛРП, близькі до показників країн Європи та Центральної Азії, то у 2016 р. ІЛР становить 0,743, що менше за середнє значення (0,756) по країнах цього регіону (на 13 п. нижче).

Значною проблемою для України з точки зору імплементації європейських соціальних стандартів є показник тривалості життя населення. З 2007 р. в

Європейські стандарти-індикатори рівня життя населення

| № | Назва показника | Нормальне значення |
|-----|--|---|
| 1. | Показник очікуваної тривалості життя при народженні | Мінімальне значення становить 25 років, максимальне – 85 років. |
| 2. | Показник грамотності дорослого населення | На рівні 100%. |
| 3. | Середня тривалість навчання | Не менше 15 років. |
| 4. | Реальний НД на душу населення за ПКС | Від 200 до 40 тис. доларів США. |
| 5. | Сумарний коефіцієнт народжуваності | На рівні 2,14–2,15. |
| 6. | Коефіцієнт старіння населення | Не більше 7%. |
| 7. | Розрив у рівні доходів граничних децильних груп | Не більше 10:1. |
| 8. | Частка населення, що проживає за межею бідності | Не більше 10%. |
| 9. | Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати | Не більше 1:3. |
| 10. | Мінімальний рівень погодинної заробітної плати | Не менше 3 доларів США. |
| 11. | Рівень безробіття | Не вище 8–10%. |
| 12. | Кількість правопорушень на 100 тис. населення | До 5 тис. випадків. |
| 13. | Рівень депопуляції | 50:50. |
| 14. | Кількість психічних патологій на 100 тис. населення | Не більше 248 осіб. |

Джерело: складено автором на основі джерела [4]

Таблиця 3

Зведена таблиця складових ІРЛП (ПРООН) у 2016 р.

| Країна | Значення ІРЛП | Рейтинг за ІРЛП | Очікувана тривалість життя | Очікувана кількість років навчання | ВНД на душу населення за ПКС |
|-------------------------|---------------|-----------------|----------------------------|------------------------------------|------------------------------|
| Польща | 0,855 | 36 | 77,6 | 16,4 | 24,117 |
| Росія | 0,804 | 49 | 70,3 | 15,0 | 23,286 |
| Білорусь | 0,796 | 52 | 71,5 | 15,7 | 15,629 |
| Грузія | 0,769 | 70 | 75,0 | 13,9 | 8,856 |
| Туреччина | 0,767 | 71 | 75,5 | 14,6 | 18,705 |
| Україна | 0,743 | 84 | 71,1 | 15,3 | 7,361 |
| Вірменія | 0,743 | 84 | 74,9 | 12,7 | 8,189 |
| Молдова | 0,699 | 107 | 71,7 | 11,8 | 5,026 |
| Європа, Центральна Азія | 0,756 | – | 72,6 | 13,9 | 12,862 |

Джерело: складено автором на основі джерела [5]

Україні фіксується позитивна динаміка щодо зменшення смертності та підвищення тривалості життя, проте ми продовжуємо відставати від країн Європи. Середня тривалість життя в Україні становить, згідно з даними ВООЗ, 71,3 роки. Це приблизно на 5–6 років менше за аналогічний показник країн Східної Європи; на 8–10 років менше, ніж у країнах Західної Європи; на цілих 12 років менше, ніж у країнах, які лідирують у світі за цим показником (Японія, Сінгапур і Австралія, крім того, європейські країни, такі як Швейцарія, Іспанія, Ісландія, де живуть в середньому близько 83 років).

Слід зазначити, що українські чоловіки в середньому живуть на 11–12 років, а жінки на 7–8 років менше, ніж у країнах ЄС. Статевий розрив у тривалості життя в Україні становить близько 10 років проти 5–6 років у країнах ЄС (рис. 1, 2).

Проте, як і в європейських країнах, тенденція до підвищення очікуваної тривалості життя в Україні є відносно сталою, вона тільки у 2015 р.

зросла на 2,2 роки порівняно з 2006 р. (рис. 1, 2). При цьому спостерігаються коливання очікуваної тривалості життя, що зумовлені соціально-економічним становищем країни.

Необхідно підкреслити, що серед причин, які обумовлюють скорочення тривалості життя населення нашої держави та погіршення стану його здоров'я, слід виокремити фактори економічного, політичного, екологічного, соціального та психологічного характеру.

Про відсутність закріплення тенденції сталості людського розвитку в Україні найбільше свідчить показник рівня доходів на душу населення. Якщо аналізувати обсяг ВВП на душу населення в Україні, який є вагомим індикатором соціально-економічного розвитку країни та економічного добробуту громадян і одним з компонентів, за яким розраховується ІРЛП, то можна побачити, що він значно відстає від європейського. Аналіз його зміни підтверджує тенденції, аналогічні динаміці ВВП.

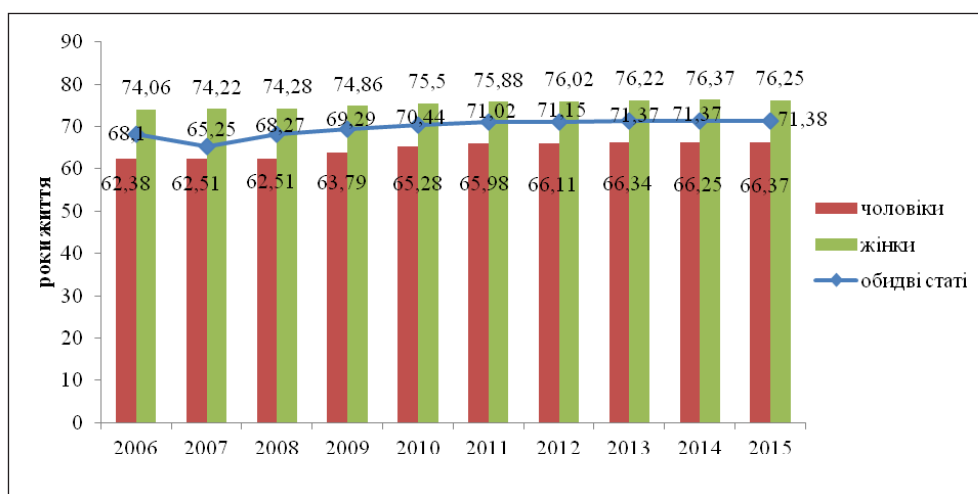


Рис. 1. Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2006–2015 рр. в Україні, років

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [6]

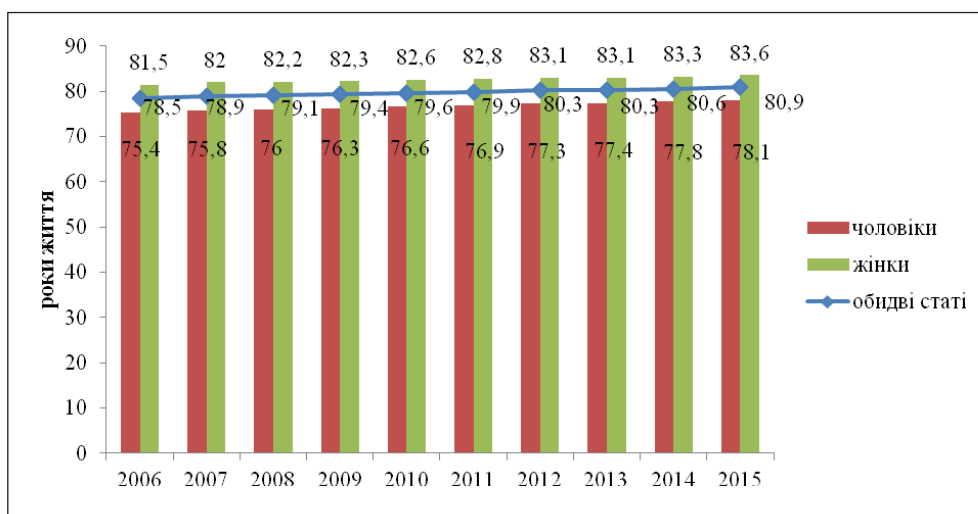


Рис. 2. Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2006–2015 рр. в ЄС, років

Джерело: складено за даними Євростату [7]

Так, номінальний ВВП на душу населення постійно зростає, тоді як реальний ВВП на одну особу скорочується. Якщо у 2010 р. він складав 24 798 грн. на особу, то у 2016 р. реальний ВВП у цінах 2010 р. знизився на 5,8% до 23 346 грн./ос., що свідчить про зубожіння нації.

Якщо порівняти динаміку ВВП на душу населення у Європейському Союзі, то можна побачити, що його рівень становить більше 39 тис. доларів США. В середньому по всьому Європейському Союзі у 2016 р. середній рівень щодо збільшення ВВП становить 2,3% (Латвія – 4,8%, Литва – 3,9%, Нідерланди – 3,8%, Іспанія – 3,1%, Австрія – 2,9%, Німеччина – 2,1%, Чехія – 5,5%, Польща – 4,4%). ВВП на душу населення за ПКС у 2016 р. найбільшим був у

Німеччині (48 100 дол. США), найменшим – у Польщі (27 800 дол. США).

Останній звіт Index of Economic міжнародної організації “The Heritage Foundation” містить показники обсягів ВВП та ВВП на душу населення (за ПКС). У 2017 р. цей показник в Україні становив 2 205 дол. США, порівняно з провідними країнами світу ВВП України значно відстає та розміщує нашу державу на 133 позиції серед 187 країн світу, за якими проведено дослідження [8, с. 112].

Отже, поки країни з подібними умовами та проблемами, які має Україна, поступово рухаються вперед та підвищують свій ВВП, потенціал людського розвитку в Україні використовується недостатньо, а розрив з іншими країнами зберігається.

Визнаючи важливість усіх інших складових Індексу людського розвитку, підкреслюємо, що саме економічний розвиток і справедливий розподіл ресурсів може найбільше сприяти підвищенню місця країни в рейтингу людського розвитку.

Високий рівень освіти в Україні завжди позитивно впливав на імідж країни, хоча у світовому рейтингу грамотності ми посідаємо 29 місце. Згідно з Доповіддю Програми розвитку ПРООН про розвиток людського потенціалу за 2016 р. Україна отримує найкращу оцінку серед усіх країн за своєю групою (група країн з доходами нижче середнього рівня) за рівнем освіти і підвищення кваліфікації, зокрема, через високі показники залучення населення до здобуття освіти.

Так, динаміка показника щодо рівня грамотності дорослого населення за період незалежності свідчить про традиційно високий його рівень, а саме 99,6%, що відповідає середньому значенню цього індикатора по країнах СНД та Східної Європи [2, с. 28].

Важливим для України резервом підвищення рівня людського розвитку є коефіцієнт охоплення навчанням, який демонструє стійку динаміку до зростання і у 2016 р. вже сягнув позначки у 97,5%, що відповідає середньому рівню розвинутих країн, хоча й містить значні резерви (наприклад, у Швеції, Австралії, Бельгії, Великобританії, Фінляндії цей показник значно перевищує 100%), середня тривалість навчання в Україні становить 11,3. Варто зазначити, що за своїм освітнім потенціалом Україна значно випереджає за індексом освіченості навіть групу країн з високим рівнем людського розвитку (наприклад, у Німеччині він становить 0,884, Литві – 0,877, Данії – 0,873, Чехії – 0,866).

Для того щоб не знизити, а розвивати в цьому напрямі людський потенціал, важливо поліпшити якість освіти, забезпечити її безперервність протягом життя та створювати робочі місця й умови для більш ефективного використання висококваліфікованих кадрів, що також зменшуватиме еміграційні потоки з України, які набули останніми роками загрозливої тенденції.

Значною проблемою для України з точки зору імплементації європейських стандартів є також високий рівень депопуляції та старіння населення. За період з 1991 по 2017 рр. відбулося катастрофічне скорочення кількості населення України (з 52,1 до 42,6 млн. осіб), а рівень економічної активності населення віком 15–70 років скоротився з 68,5% до 62,3%, а рівень зайнятості – з 61,5 до 56,5%.

Аналіз динаміки кількості основних вікових груп населення України свідчить про те, що частка осіб похилого віку невпинно зростає, а частка осіб працездатного віку скорочується, тобто близько 23% усього населення складають люди пенсійного віку (старші 60 років), відповідно, 65% працездатного віку.

Серед європейських країн Україна вирізняється саме масштабністю та затяжним характером депопуляції, що підсилюється тривалою економічною кризою та втратами населення внаслідок воєнних дій на Сході країни. Нині у складі європейських країн, охоплених депопуляцією, Україна посідає друге місце за показником природного зменшення населення (-4,4%), поступаючись Російській Федерації (-4,9%), третє місце належить Болгарії (-4,2%) [9, с. 141].

Таким чином, проведений аналіз динаміки ІРЛП свідчить про недостатню реалізацію в Україні можливостей економічного зростання та реального підпорядкування останнього цілям розвитку людського потенціалу, що потребує суттєвого вдосконалення управління цими процесами на рівні державної соціально-економічної політики.

Отже, резюмуючи вищенаведене, ми переконані, що основними шляхами імплементації європейських соціальних стандартів щодо розвитку людського потенціалу є такі: 1) запровадження європейської соціальної моделі; 2) модернізація соціального захисту населення; 3) підвищення прожиткового мінімуму; 4) боротьба за зайнятість і подолання бідності; 5) підвищення прожиткового мінімуму; 6) реформування системи соціальних стандартів оплати праці; 7) оптимізація охорони здоров'я шляхом запровадження обов'язкового медичного страхування; 8) забезпечення реформування освіти шляхом адаптації до стандартів країн Європейського Союзу; 9) вирішення проблеми безробіття за рахунок формування нових робочих місць, підвищення підприємницької ініціативи населення, перепідготовки кадрів; 10) зменшення дефіциту державного бюджету шляхом підвищення ВВП, детінізації економіки, оптимізації податкового законодавства [10, с. 138].

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок, що більшість українських показників людського розвитку не відповідають європейським або є набагато меншими, ніж орієнтовні значення. З огляду на рух України до європейської інтеграції гостро постало питання досягнення європейських соціальних стандартів та орієнтирів шляхом прогресу в людському розвитку. Завдяки реформуванню можна буде наблизитись до соціально-економічного рівня розвинутих країн ЄС, відповідно, забезпечити краще життя усіх верств населення України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. URL: <http://www.google.com.ua/url?url=http://obolon.kievcity.gov.ua/files/docs/gum.doc&rct>.
2. Гафаров К. Європейські соціальні стандарти та їх імплементація в Україні. Академічний огляд. 2011. № 1 (34). С. 25–31.

3. Чорнодід І. Соціальна конкурентоспроможність національної економіки: сутність, показники та чинники забезпечення: монографія. Чернівці: Технодрук, 2014. 383 с.

4. Потехін О., Врадій О. Україна – Європейський Союз: соціальний вимір. URL: <http://срсфру.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/0207>.

5. Індекс людського розвитку: Україна падає, що робити. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/04/13/623821>.

6. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

7. Статистичний комітет Європейського Союзу – Евростат. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en.

8. Основи світової економіки. URL: <http://gx3000.ru/osnovi-svitovoiekonomiki/najvazhlivishi-ekonomichni-pokazniki-rozvitku.html>.

9. Цвігун І. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2013. 212 с.

10. Кучеренко С., Балозян Д. Порівняльний аналіз показників європейської соціальної політики. URL: https://www.business-inform.net-2014-8_0_pages-134_139.